

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาการปรับตัวของเกษตรกร ทาง การประกอบอาชีพในชุมชนชนบท โดยมีแนวคิดและทฤษฎีที่นำมาเป็นพื้นฐานศึกษา ตลอดจนได้ศึกษาสาระต่าง ๆ จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษา ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัว และการกล่อมเกลา
2. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
3. แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ และถ่ายทอด
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. กรอบแนวคิดการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวและการกล่อมเกลา

การปรับตัวเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่จะต้องปรับตัวให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้มีชีวิตรอดและดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข ความสำคัญและความจำเป็นของการปรับตัว เกิดจากความจำเป็นและหลายประการในการดำรงชีวิต คือ ความจำเป็นทางด้านปัจจัย 4 และจำเป็นต่อการอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ที่ตนเองปรารถนาและต้องการ นอกจากนี้สิ่งแวดล้อมและประสบการณ์ต่าง ๆ เป็นแรงผลักดันให้เกิดความต้องการอีกหลายอย่าง นอกเหนือจากความต้องการทางร่างกายและสรีระอีกด้วย ดังเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ทุกคนต้องการความอบอุ่น ปลอดภัย ความรัก การได้รับความยกย่องนับถือและความสำเร็จ เป็นต้น ความต้องการทั้งหลายเหล่านี้ เป็นแรงขับที่กระตุ้นให้คนเราดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้ได้สิ่งที่ตนปรารถนา และหากทุกคนสามารถได้ทุกสิ่งสมหวังตามที่ใจต้องการและเรียกร้องแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ย่อมไม่มีทางเกิดขึ้นได้ แต่ในชีวิตของคนเราหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อทุกคนไม่อาจได้รับการตอบสนองความต้องการทุกอย่างได้ดังใจปรารถนา ความรู้สึกขัดแย้ง ความผิดหวัง ความรู้สึกสับสน ความว้าวุ่นใจ ความเคร่งเครียดอันเกิดจากปัญหา และอุปสรรคย่อมเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยง

ไม่พ้น ความเคร่งเครียดกดดันภายในจิตใจหรือความคับข้องใจ ย่อมเป็นอุปสรรคขัดขวางการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ฉะนั้นคนเราจึงจำเป็นต้องรู้จักการปรับตัวเพื่อผ่อนคลาย และบรรเทาความกดดันภายในจิตใจให้บรรเทาเบาบางลง และช่วยรักษาคุณภาพของชีวิตไว้

ในชีวิตประจำวันบุคคลต้องเผชิญกับสิ่งแวดล้อมซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล หรือเกิดจากสภาพธรรมชาติที่อยู่รอบตัว สิ่งดังกล่าวนี้จะรบกวนคุณภาพของบุคคล เป็นเหตุให้บุคคลต้องปรับเพื่อดำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของชีวิต โดยธรรมชาติของการดำรงชีวิต มนุษย์จำเป็นต้องดิ้นรนต่อสู้ และเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม หรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในตัวมนุษย์ ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่รบกวนทำให้เกิดความคับข้องใจ ขัดแย้ง วิตกกังวล เป็นผลให้บุคคลมีความตึงเครียดทางจิตใจและอารมณ์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยธรรมชาติมนุษย์พยายามที่จะรักษาความสมดุลย์ของร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ด้วยตนเอง เพื่อสภาพความสมดุลย์หรือสุขสบายให้มากที่สุด วิธีการที่ใช้เพื่อผ่อนคลายหรือลดความตึงเครียดที่เกิดขึ้นอาจเป็นในรูปปฏิกริยาหรือความคิด ทุกอย่างจัดว่าเป็นการปรับตัวทั้งสิ้น (พิชัย ประเสริฐสินธุ์, 2527, หน้า 274)

ในเรื่องของการปรับตัวนั้น ได้มีผู้ให้ความหมายและคำจำกัดความไว้หลายท่าน ซึ่งสามารถแยกพิจารณาได้ 2 ลักษณะ คือ

1. การปรับตัวในส่วนบุคคล หมายถึง ความคิด ความรู้สึก ความต้องการภายในของแต่ละคน แรงขับส่วนหนึ่งจะเกิดจากสภาพทางสรีระของบุคคล เช่น ความต้องการอาหาร น้ำ เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้ อีกส่วนหนึ่งเกิดจากสภาวะทางจิตซึ่งเป็นผลจากการเรียนรู้และประสบการณ์ ดังลลอบ หุตางกูร (2522, หน้า 58) กล่าวว่า การปรับตัวของบุคคลโดยทั่วไปนั้นแบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ การปรับตัวด้านร่างกายและการปรับตัวด้านจิตใจ ซึ่งการปรับตัวด้านร่างกายนั้น เป็นการปรับตัวต่อสิ่งเร้า โดยการเปลี่ยนแปลงการทำงานส่วนประกอบโครงสร้าง เพื่อรักษาความสมดุลของชีวิต ส่วนการปรับตัวด้านจิตใจเป็นปฏิสัมพันธ์ของบุคคลกับสิ่งเร้า โดยมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม บุคลิกภาพ ความเชื่อ ความคิด เพื่อขจัดความตึงเครียดและให้มีคุณภาพหรือความสงบสุขของจิตใจ

2. การปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและสังคม หมายถึง ข้อเรียกร้องอันเกิดจากสภาพแวดล้อมและสังคม มนุษย์จะต้องมีปฏิกริยาโต้ตอบและปรับพฤติกรรมให้สอดคล้องกับสภาพสังคม และสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ ได้มีผู้ให้แนวคิดและกล่าวถึงการปรับตัวไว้ดังนี้

โสภา ชูพิกุลชัย (2528, หน้า 140) กล่าวไว้ว่า การปรับตัว หมายถึง ความสามารถในการเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ความเป็นอยู่โดยต้องคำนึงถึงความเป็นจริงต่าง ๆ นอกจากนี้ยังต้องเป็นผู้ที่สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขภายในกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคม สมาคมต่าง ๆ ที่เข้าไปเกี่ยวข้องเป็นต้น

สุชา จันทน์เอม (2524, หน้า 71) ให้ความหมายของการปรับตัวว่าเป็นการที่บุคคลแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ทำให้บรรลุเป้าหมายปลายทางในสิ่งแวดล้อมของตน มนุษย์ทุกคนจะต้องมีการปรับตัว โดยที่แต่ละคนจะมีแบบแผนในการปรับตัวแตกต่างกันออกไปเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง ซึ่งนอกจากตอบสนองความต้องการด้านร่างกายแล้วยังตอบสนองความต้องการทางอารมณ์และทางสังคมด้วย เมื่อได้รับในสิ่งต้องการแล้ว ความตึงเครียดต่าง ๆ ย่อมคลายไป

ประดินันท์ อุปรมัย (2518, หน้า 52) ได้ให้ความหมายของการปรับตัวที่ดี หมายถึง การที่บุคคลทำตัวให้เข้ากับสภาพความเป็นอยู่ได้อย่างดี และมีความสุข โดยการพยายามปรับตัวเองให้เข้ากับบุคคลอื่นและสภาพการณ์ต่าง ๆ ของสังคมที่ตนอยู่ เพื่อลดความเครียดหรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้

รัตนา ยัญทิพย์ (2522, หน้า 20) ได้กล่าวว่า การปรับตัวได้ดีนั้น จะมีการแสดงออกดังนี้

1. มีความเชื่อมั่นในตัวเอง หมายถึง มีความภาคภูมิใจในตนเอง ไม่มีปมด้อย ไม่เกรงกลัวตำแหน่งหรือความยิ่งใหญ่ ไม่ก้าวร้าว ขณะเดียวกันก็ยอมรับความสามารถและความสำเร็จของผู้อื่น
2. ยอมรับสภาพความเป็นจริงมีความกล้าที่จะเผชิญกับชีวิตแม้ว่าจะมีเหตุร้ายบางขณะก็ไม่ท้อแท้ กล้าที่จะต่อสู้เต็มกำลังความสามารถ
3. มีทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่น เป็นผู้ที่มีมองบุคคลอื่นในแง่ที่ปราศจากอคติใด ๆ
4. ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อสังคม หมายความว่า ไม่เป็นผู้ที่มีแต่ความเบียดเบียน มีการทะเลาะวิวาทบ่อย ๆ และไม่ยุติธรรมต่อบุคคลอื่น
5. ไม่เป็นผู้ที่มีความประพฤติด้อยหน่า เป็นบุคคลที่สามารถนำเอาเหตุการณ์ที่ผ่านมาแล้วมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่เป็นคนเก็บตัว

6. สร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ดี มีใจกว้างพอที่จะรับฟังความคิดเห็นและข้อโต้แย้ง
ของผู้อื่น

7. ปราศจากนิสัยทางจิตที่กระทบกระเทือนบุคลิกภาพ

8. มีความเข้าใจและยอมรับสภาพของตนเอง

9. ปฏิบัติตามระเบียบของสังคม นั่นคือ ทำตนให้สอดคล้องกับมาตรฐานของสังคม

10. มีความรู้สึกเป็นอิสระ รู้สึกว่าตนไม่ถูกบังคับ

สรุปได้ว่า การปรับตัว หมายถึง กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม โดยบุคคลจะทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่รบกวนความผิดปกติ ทั้งที่อยู่ใน ภายในและภายนอกตัวบุคคล เพื่อคงไว้ซึ่งความต้องการพื้นฐานอันเป็นธรรมชาติหนึ่งซึ่งความมั่นคงของชีวิต

การกล่อมเกลாதงสังคม

การกล่อมเกลாதงสังคม เป็นกระบวนการสืบทอดแนวคิด อุดมการณ์เพื่อให้บุคคลและชุมชนเกิดการเรียนรู้วิถีชีวิตของสังคมที่ตนอาศัยอยู่ มีความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามในสังคมโดยมีการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ต่อๆ กันไป

การกล่อมเกลாதงสังคม เป็นกระบวนการทางการศึกษาที่มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้สังคมดำรงอยู่และช่วยให้บุคคลในสังคมสามารถมีชีวิตอยู่ร่วมกันกับบุคคลอื่นในสังคมนั้นได้เป็นอย่างดี และมีความสุข แต่ในสังคมประกอบด้วยคนหมู่มาก และยังมีความสลับซับซ้อน จึงจำเป็นต้องมีตัวแทนของสังคมทำหน้าที่เป็นผู้ให้การกล่อมเกลาทงบุคลิกภาพของสมาชิก ซึ่ง สุพัตตรา สุภาพ (2532, หน้า 42-44) กล่าวว่า มีตัวแทนการขัดเกลายู่ 6 กลุ่ม คือ

1. ครอบครัว จัดว่าเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมในการให้การอบรมบ่มนิสัยและพัฒนาพฤติกรรมของเด็กเป็นอย่างดี ซึ่งการอบรมของครอบครัวทำได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ทางตรงก็เป็นการบอกสอนกันตรง ๆ ว่าอะไรดีไม่ดี หรือควรไม่ควร ส่วนการอบรมทางอ้อม เป็นการอบรมแบบไม่เป็นทางการอาจเป็นการเลียนแบบหรือรับไปโดยไม่รู้สึกตัว

2. กลุ่มเพื่อน เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติวัยรุ่นเป็นอย่างมาก เพราะเด็กในวัยนี้มีความ ต้องการที่จะได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อนที่ตนเองเข้าร่วมอยู่ด้วย อาจมีการเลียนแบบท่าทาง พฤติกรรมหรือเครื่องแต่งกายที่บ่งบอกว่าเป็นพวกเดียวกัน

3. โรงเรียน เป็นเสมือนบ้านที่สองของเด็ก และมีอิทธิพลอย่างมาก ในการพัฒนาบุคลิกภาพรองจากครอบครัว แต่ในปัจจุบันเด็กสมัยใหม่จะใช้เวลายาวนานในโรงเรียนในการเรียนรู้ความคิดและแนววิชาการต่าง ๆ เพื่อความก้าวหน้าของชีวิต และเนื่องจากเด็กต้องศึกษาเล่าเรียนหลายปีในแต่ละระดับ ทำให้เด็กได้รับคุณค่าและความรู้บางอย่างทั้งแบบรู้ตัวและไม่รู้ตัว

4. กลุ่มอาชีพ ในสังคมที่กลุ่มอาชีพที่แตกต่างกันและแต่ละกลุ่มก็มีคุณลักษณะที่เฉพาะแตกต่างกันไป การถ่ายทอดหรือการขัดเกลาจึงอาจจะยากกว่าเด็ก เพราะส่วนมากเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งแต่ละคนมีความคิดเป็นแบบฉบับของตนเองอยู่ในใจแล้ว

5. ตัวแทนทางศาสนาเป็นตัวแทนที่ขัดเกลาคน หรือแนะแนวทางให้คนมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อเป้าหมายในการกระทำตัวแทนทางศาสนา ได้แก่ วัด พระ นักบวช ผู้สอนศาสนา ในบางสังคมอาจรวมถึงผู้อาวุโสที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

6. สื่อมวลชน มีหลายประเภท เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ เป็นต้น ซึ่งมีส่วนในการขัดเกลาทางสังคมแก่มนุษย์ในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่ความคิด ความเชื่อ แบบของความประพฤติ อิทธิพลของสื่อมวลชนนี้จะมีมากน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลว่าได้รับการอบรมเลี้ยงดูให้มีเหตุผล เจตคติ ต่อสิ่งที่ตนได้รับแตกต่างกันไป ข่าวสารที่ได้จึงมีทั้งการยอมรับหรือไม่ยอมรับหรือการวางเฉยไม่ว่าจะมีปฏิกริยาแบบใดก็ตาม อย่างน้อยก็เป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมของคนบางกลุ่มและต้องการความรู้ของบุคคลอีกส่วนหนึ่ง

การปรับตัวที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาเน้นความหมายว่าการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทัศนคติทางความรู้และความพึงพอใจของบุคคลและชุมชน อันเนื่องจากการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน เพื่อคงไว้ซึ่งความต้องการพื้นฐาน อันเป็นดรชหนึ่งซึ่งความมั่นคงของชีวิต ซึ่งจะพิจารณาได้จากการที่บุคคลจะพึงมีความมั่นคง ทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม การกล่อมเกลาทางสังคม ก็มีส่วนสำคัญในการหล่อหลอมบุคลิกภาพของบุคคล ตามที่สังคมต้องการ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมต่อไป การกล่อมเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่วิถีชีวิตทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต เป็นกระบวนการ

เพื่อช่วยให้บุคคล และชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข ด้านสภาวะสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามระยะเวลา และสถานการณ์ทั้งจากภายนอกและภายในชุมชนเองบนพื้นฐานการผลิต และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกันกับในอดีตที่ผ่านมา

แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้และถ่ายทอด

การเรียนรู้ของคนเราเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา นับตั้งแต่เกิดจนตาย ในการดำรงชีวิตประจำวัน คนเราต้องมีการปรับตัวให้เข้าสิ่งแวดล้อม หรือต้องควบคุมสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับสภาพของตน จึงมีความจำเป็นที่แต่ละคนจะต้องเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อยู่เสมอ และได้รับความรู้จากหลาย ๆ ทาง แต่ละคนจะมีการเพิ่มพูนความเฉลียวฉลาดของตนจากการมีประสบการณ์ในชีวิต และจะมีความสามารถในการคิดแก้ปัญหาที่จะต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ตนเองสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข

มัลคัม โนลส์ (Malcolm Knowles อ้างใน ชูเกียรติ ลีสุวรรณ, 2534, หน้า 55-57) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ว่า เป็นการเรียนรู้จากความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนเองที่จะเป็นผู้สามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง ประสบการณ์ที่ตนเองได้สั่งสมมาตลอดชีวิต คือ ทรัพยากรสำคัญสำหรับการเรียนรู้ ตนเองมีความพร้อมในการเรียนรู้ก็เนื่องมาจากได้ผ่านระดับขั้นของการพัฒนาในระดับต้น ๆ มาแล้ว ทำให้ผู้ใหญ่สามารถประยุกต์ใช้ความรู้ที่ได้มาเพื่อแก้ปัญหาในชีวิตของตนเองได้

นอกจากนั้น ชูเกียรติ ลีสุวรรณ (2535, หน้า 10) ได้ศึกษาเรื่อง ระบบการเรียนรู้ในห้องถิ่นชนบทภาคเหนือ พบว่า ระบบการเรียนรู้สืบเนื่องมาจากโครงสร้าง ปัจจัย ทรัพยากร เงื่อนไขและสถานการณ์ ที่ทำให้ต้องเรียนรู้ มีรูปและวิธีการที่ใช้ในการเรียนรู้ของคนในห้องถิ่น ตลอดจนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบการเรียนรู้ และการอบรมจากภายนอกชุมชน โดยมีการถ่ายทอดความรู้ผ่านทางครอบครัว วัด โรงเรียน ตลอดจนศูนย์กลางการเรียนรู้อื่น ๆ ในท้องถิ่นด้วย โดยระบบการเรียนรู้ในห้องถิ่นที่สำคัญเริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัว ด้วยการใช้อุปกรณ์ที่อยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีสอนและปฏิบัติจริงไปพร้อมกับผู้สอน คือ ผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ ผู้เรียนคือลูกหลานหรือเครือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในอาชีพของคนรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวจะเกิดตลอดเวลา ผู้ที่เรียนชำนาญแล้วก็จะกลายเป็นผู้สอนคนในรุ่นหลัง ๆ ต่อไป

นอกจากระบบการถ่ายทอดความรู้จากครอบครัวแล้ว ยังมีระบบการถ่ายทอดความรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญจากวัด ผู้เรียน ได้แก่ ภิกษุ สามเณร หรือศิษย์วัดที่จะเรียนหนังสือ ความรู้ทางศาสนา จริยธรรม และความรู้อื่น จากพระภิกษุที่มีความรู้และเป็นที่ยอมรับของคนในท้องถิ่น ปัจจุบันระบบการเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ จากวัดยังคงมีอยู่ และยังมีเด็กจำนวนมากไม่น้อยที่เข้ารับการถ่ายทอดความรู้จากวัดโดยการบวชเรียน

ระบบการเรียนรู้ในชุมชนระยะต่อมา ได้แก่ โรงเรียน ซึ่งในระยะแรกไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านมากนัก แต่ต่อมามีผู้ให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้หนังสือมากขึ้น และมีค่านิยมที่ยกย่อง ผู้มีความรู้ทางด้านหนังสือ ประกอบกับบ้านเมืองเริ่มเจริญขึ้น ผู้ปกครองจึงมีทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไป มีความต้องการให้ลูกหลานได้รู้หนังสือและส่งเข้าเรียนในโรงเรียน นอกจากนั้น ตัวอย่างปัญหาการไม่รู้หนังสือของชาวบ้านที่ต้องติดต่อกับผู้อื่น ก็เป็นสาเหตุที่ประชาชนอยากให้ลูกหลานได้มีความรู้ด้านหนังสือ ได้มีการจัดส่งลูกหลานให้เข้าโรงเรียน แต่การที่เนื้อหาสาระของการเรียนในโรงเรียนมีความแตกต่างไปจากบ้านและวัด จึงเป็นการนำเด็กในท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการเรียนรู้แบบใหม่ที่แปลกจากระบบการเรียนรู้ที่เคยมีมาในท้องถิ่นด้วย

ศูนย์กลางการเรียนรู้ในท้องถิ่นได้เปลี่ยนจากวัดเป็นโรงเรียน ตลอดจนการเรียนรู้ที่ได้รับจากที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เสียงตามสายประจำหมู่บ้าน แหล่งการเรียนรู้ตามอัครยาตย์เกิดขึ้นทั่วไป ตามการขยายตัวของสื่อมวลชน เป็นสถานการณ์ที่ผลักดันให้ประชาชนชนวนขายที่จะเรียนรู้ การมีสื่อที่เอื้อต่อการเรียนรู้ใกล้ตัวผู้เรียน ยิ่งเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้รับรู้เรื่องราวต่าง ๆ มากขึ้น และมีโอกาสที่จะปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจของครอบครัวของตนได้มากยิ่งขึ้น (ชูเกียรติ ลีสวรรณ์, 2535)

อุ้นตา นพคุณ (2523, หน้า 10-12) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ของมนุษย์ว่าเป็นกระบวนการศึกษาตลอดชีวิต ตั้งแต่มนุษย์เราเกิดมาสัมผัสตามองดูโลกก็เริ่มการเรียนรู้เพื่อความอยู่รอด ทารกเรียนรู้จากการร้อง มารดาจะตอบสนองโดยการให้นม เมื่อทารกเจริญเติบโตขึ้นจะเรียนรู้และพัฒนาการในส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น รู้จักใช้นิ้วมือ หัดคลาน นั่ง เดิน และวิ่ง เข้าสู่วัย มีเพื่อนจากการเล่น การสมาคมกับผู้อื่น เรียนรู้การควบคุมอารมณ์ การให้ การรับ การอยู่เป็นกลุ่ม ครุคนแรกของมนุษย์เราก็คือ พ่อแม่ พี่น้อง ญาติมิตร การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้จากการอบรมสั่งสอนภายในครอบครัว จากการได้ฟังเรื่องเล่าสืบต่อมา กฎข้อห้ามของสังคม ความคิดเห็นของบุคคลต่างๆ และการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคม การสนทนาระหว่างกลุ่มเพื่อนฝูง การทำงาน การทัศนศึกษา การบันเทิง เป็นต้น

ฟิลิป คูมส์ (Philips Coombs อ้างใน อุ่นตา นพคุณ, 2523, หน้า 10-12) กล่าวว่าการศึกษาคือการเรียนรู้ไม่ว่าที่ไหน เมื่อไร หรือด้วยวิธีการใด โดยอาศัยวิธีการและแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ กัน ซึ่งจำแนกการเรียนรู้ได้ 3 ประเภท คือ

1. การศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย เป็นการเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติที่สุด หรือเรียกว่าเป็นการเรียนรู้แบบสัญชาตญาณ หมายถึง กระบวนการศึกษาตลอดชีวิตที่บุคคลได้รับ และสะสมความรู้ ทักษะ ทักษะ และความเข้าใจจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ครอบครัว การทำงาน การเล่น จากตัวอย่างและทัศนคติของครอบครัว เพื่อน จากการเดินทาง การอ่าน หนังสือพิมพ์ การฟังวิทยุ ชมโทรทัศน์ ภาพยนตร์ การศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย ไม่มีการจัดระบบ ไม่มีแบบแผน แต่มีความสำคัญอย่างมากในการเรียนรู้ทั้งหมดของแต่ละคน แม้แต่คนที่เป็นผู้ที่เข้าโรงเรียนแล้ว

2. การศึกษาในระบบโรงเรียน หมายถึง การศึกษาที่สถาบันทางการศึกษารับผิดชอบอยู่โดยตรง เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย เป็นการเรียนรู้โดยจัดระบบการแบ่งอายุของนักเรียน กำหนดพื้นฐานความรู้ การจัดชั้นตอนเป็นระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา อาชีวศึกษา มีการให้วุฒิบัตร ประกาศนียบัตร ปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จชั้นตอนต่างๆ โดยการวัดและประเมินผลผู้ที่ถูกคัดเลือกให้ผ่านจะทำเป็นระบบ

3. การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง การศึกษาที่จัดขึ้นโดยสถาบันและหน่วยงานต่าง ๆ ในสังคม นอกเหนือไปจากสถาบันทางการศึกษา เป็นกิจกรรมที่จัดให้นอกระบบโรงเรียน อาจจะดำเนินการโดยแยก หรือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของกิจกรรมใหญ่ของสถาบัน หรือหน่วยงานที่จัดกิจกรรมนั้น ๆ ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะตอบสนองความต้องการ และความสนใจทางการศึกษาของผู้เรียน

ลักษณะเครือข่ายการเรียนรู้ที่มีอยู่ในปัจจุบัน

การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ในชุมชน อาจจำเป็นต้องมีเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อสนับสนุนผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้อย่างกว้างขวางซึ่งเป็นการเชื่อมโยงในเชิงนามธรรมของกิจกรรมการเรียนรู้ของบุคคลและชุมชนที่อาจอธิบายได้ คือ

1. เครือข่ายที่เป็นไปในรูปแบบสถาบันการศึกษา มีลักษณะการทำงานด้านวิชาการที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน

2. เครือข่ายที่เป็นภูมิปัญญาเพื่อแสวงหาทางรอดทางเศรษฐกิจ มีลักษณะเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ทำให้เกิดการไหลเวียนภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน จนเกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ดังนี้

สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ (อ้างใน ชูชาติ เหลี่ยมวานิช, 2535, หน้า 20-21) นักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่มองเครือข่ายการเรียนรู้ที่มีมุมมองด้านสังคมศาสตร์ชี้ให้เห็นถึงลักษณะเครือข่ายการเรียนรู้ไว้ 3 ประการ คือ

1. เครือข่ายที่เป็นไปในรูปสถาบัน ลักษณะเครือข่ายในรูปของสถาบันจะทำงานโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันอย่างหนึ่ง เช่น มหาวิทยาลัยขอนแก่นกับวิทยาลัยครู ร่วมกันทำพจนานุกรมอีสาน โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันที่จะสร้างเอกสารทางวิชาการและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

2. เครือข่ายที่เป็นภูมิปัญญาที่แสวงหาทางรอดทางเศรษฐกิจจะอะไรต่างๆ พอเกิดหลายจุด เกิดการไหลเวียนและเกิดกระบวนการทางภูมิปัญญาขึ้น จากภูมิปัญญาธรรมดาเกิดเป็นกระบวนการ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน บางแห่งล้มเหลวบ้าง ไม่ล้มเหลวบ้าง ซึ่งงานวิจัยต้องค้นพบตรงนี้ว่า การไหลเวียนหรือการถ่ายทอดภูมิปัญญามีกระบวนการขับเคลื่อนอาจเร็ว หรือช้าด้วยปัจจัยอะไร ทำไม่การเกษตรผสมผสานไม่ได้ขยายตัวอย่างเร็วนัก ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าเป็นทางรอดที่ดีคิดว่าคงไม่ใช่เพราะการเปลี่ยนแปลงทัศนคติอย่างเดียวอาจจะมีปัจจัยอื่นๆที่เข้ามาเสริม นี่เป็นประเด็นทั้งเครือข่ายและข้อเสนอในการทำวิจัย

3. เครือข่ายในรูปขององค์กรที่มีอยู่ในขณะนี้คือ องค์กรชุมชน ซึ่งเครือข่ายการเรียนรู้คือการสร้างอำนาจให้ผู้ยากจน 3 ทาง คือ ทางแรกคือ ความรู้ที่รู้แจ้งแล้วเป็นประโยชน์ต่อประชาชน ทางที่ 2 คือ องค์กรอำนาจของประชาชนที่สามารถต่อรองกดดันและสร้างกระบวนการได้ ทางที่ 3 คือ เศรษฐกิจของชุมชน ถ้าเครือข่ายการเรียนรู้ตอบสนอง 3 ทางนี้ไม่ได้ คิดว่าจะไม่เป็นผลสำเร็จ องค์กรชุมชนดังกล่าวมี 3 ลักษณะ คือ 1) องค์กรชาวบ้าน เป็นองค์กรภายในชุมชน เช่น ธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ต่าง ๆ เป็นองค์กรที่มุ่งแก้ปัญหาการขาดแคลนชั่วคราว 2) องค์กรระดับจังหวัด เช่น กลุ่มปศุสัตว์ กลุ่มไร่นาสวนผสม กลุ่มหม่อนไหม มีชุมชนต่าง ๆ ในระหว่างจังหวัด มีการไหลเวียนขององค์ความรู้ไปมา 3) องค์กรระดับภาค ซึ่งมีมาในภาคอีสาน องค์กรที่แข็งแกร่ง คือ เครือข่ายปศุสัตว์ภาคอีสาน

องค์กรเหล่านี้มีประเด็นที่นำไปสู่การวิจัย คือ การก่อเกิดองค์กร องค์กรจะก่อรูปได้ต้อง
 1) มีปัญหาหรือประเด็นสนใจร่วมกัน 2) จัดตั้งองค์กร 3) การสร้างเครือข่ายร่วมกัน ถ้าองค์กร
 ชุมชนได้รับการส่งเสริมจากองค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มนักวิชาการของกองทุนต่างประเทศ ในด้าน
 เครือข่ายสนับสนุนการจัดตั้งองค์กร เครือข่ายสนับสนุนด้านวิชาการและข้อมูลเครือข่ายสนับสนุน
 ด้านกิจกรรม ซึ่งเครือข่ายเหล่านี้จะช่วยให้องค์กรชุมชนแข็งแกร่งมีประสิทธิภาพขึ้น

เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน มีองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ส่วน คือ องค์กรความรู้ และ
 กระบวนการเรียนรู้ โดยองค์ความรู้จะมีลักษณะความรู้ในเรื่อง การคิดวิเคราะห์ การปฏิบัติที่เป็น
 เรื่องคุณธรรม ส่วนกระบวนการเรียนรู้จะมีทั้งกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนและกระบวนการ
 เรียนรู้ที่สัมพันธ์กับภายนอก ทั้งจากภาครัฐบาลและเอกชน เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนจะมี
 การเปลี่ยนแปลง หรือปรับกระบวนการเรียนรู้ไปตามการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศวิทยา
 วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการเรียนรู้จากภายนอก

เครือข่ายการเรียนรู้จึงเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการพัฒนา เพื่อนำไปสู่การปรับตัวของ
 เกษตรกรซึ่งเป็นเงื่อนไขทางสังคมที่ดึงมาสัมพันธ์กันมาแต่อดีต การถ่ายทอดใช้วิธีการบอกเล่าโดย
 ตรงหรือบอกเล่าโดยพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมด้านขนบธรรมเนียมประเพณีของ
 ห้างถิ่นต่าง ๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีแต่งงานของทุกท้องถิ่น จะมีขันตอน มีคำสอนที่ผู้ใหญ่
 สอนคู่บ่าวสาวอยู่ทุกครั้ง รวมถึงการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษ

โดยภาพรวมแล้ว แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้และถ่ายทอดอาจจะพิจารณาได้ว่าเป็น
 หัวใจของการปรับตัวของเกษตรกรทางการประกอบอาชีพ คือ การใช้กระบวนการเรียนรู้ และการ
 ถ่ายทอดที่มีคุณค่าภายในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูล
 ข่าวสาร การพูดคุย เสนอความคิดเห็นจากประสบการณ์ภายในชุมชน พร้อมนำเสนอแนวคิด
 ความรู้ แท้จริง แล้วนำมาสรุป วิเคราะห์ร่วมกัน หรือนำมาประยุกต์ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของ
 ชุมชนได้อย่างเหมาะสม

แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การที่วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของชุมชนในสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปนั้น เกิดขึ้นจากปัจจัย
 ภายนอกและปัจจัยภายในที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ปัจจัยภายนอก
 ในที่นี้หมายถึง

1. ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ

1.1 การสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน จากการที่รัฐบาลได้ลงทุนในการพัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานต่าง ๆ มากมาย เช่น การสร้างถนนเชื่อมหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลกับเมืองต่าง ๆ และเป็นที่ยอมรับกันดีว่าผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาดังกล่าวนี้ ทำให้หมู่บ้านที่เดิมเคยมีสภาพเป็นอยู่ง่าย ๆ และมีเศรษฐกิจแบบยังชีพกลับมาเป็นหมู่บ้านที่ผลิตเพื่อการค้า ซึ่งต้องเข้าไปผูกพันกับราคาสินค้าของตลาดระดับประเทศและระดับโลกมากขึ้น (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2528, หน้า 25)

1.2 การติดต่อพึ่งพาระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทได้เพิ่มมากขึ้น สังคมเมืองได้พัฒนาไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ซึ่งจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ จากชนบทมากขึ้น ทำให้อาชีพจากการทำเกษตรกรรมอย่างเดียว ได้กลายเป็นเจ้าของกิจการที่มีใช้การเกษตรต่าง ๆ เมื่อนำทรัพยากรไปป้อนโรงงานอุตสาหกรรม รวมทั้งเป็นกรรมกรในภาคอุตสาหกรรมต่าง ๆ คนรวยที่มีทุนทรัพย์ มีแนวโน้มที่จะลงทุนในการขนส่งและการค้า กลายเป็นขบวนการพ่อค้าหรือเป็นพ่อค้าอย่างเดียว (นิติ กสิโกศล, 2527, หน้า 44-82)

2. ปัจจัยด้านสังคมวัฒนธรรม

2.1 ความเจริญในด้านสื่อสารมวลชน ได้แพร่กระจายจากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบทเป็นอย่างมาก ย่อมจะเห็นได้ว่าเป็นสื่อที่นำวัฒนธรรมของสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบท ทำให้ประชาชนได้ยอมรับวัฒนธรรมของสังคมเมืองต่าง ๆ มาประพฤติปฏิบัติทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ เช่น กิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจมีมากกว่าแต่ก่อน และจากประสบการณ์ของการทำงานหรือการท่องเที่ยวของปัจเจกบุคคล ย่อมจะได้พบเห็นวัฒนธรรมนั้น ทั้งในด้านภาษาและการแต่งกายตามแบบสังคมเมือง อนึ่ง การแพร่กระจายวัฒนธรรมในด้านการแพร่กระจายทางด้านการแพทย์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบท เมื่อชาวบ้านยอมรับความเจริญดังกล่าวย่อมจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบพฤติกรรมการรักษาและป้องกันการเจ็บป่วยในสังคมชนบท (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536, หน้า 119 -121)

2.2 การที่สังคมชนบทได้มีการติดต่อกับสังคมเมืองมากขึ้นนั้น การพึ่งพาอาศัยภายในสังคมน้อยลง ระบบครอบครัวเครือญาติซึ่งเดิมเคยเป็นหน่วยทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมได้เปลี่ยนบทบาทไป ทั้งนี้เนื่องจากหน่วยงานของรัฐได้เข้ามาทำหน้าที่เหล่านั้นแทนระบบครอบครัวและเครือญาติได้ทำหน้าที่น้อย เช่น หน่วยงานที่รัฐเข้ามา ได้แก่ โรงเรียนให้การศึกษากับบุตรหลาน ธนาคารหรือสหกรณ์ให้ชาวบ้านกู้ยืมเงินแทนที่จะกู้ญาติพี่น้อง เป็นต้น (สนิทสมักรการ, 2525, หน้า 79-80)

2.3 การที่หน่วยงานของรัฐได้เข้าไปมีบทบาทในสังคมชนบทมากขึ้น เช่น โรงเรียนจนสังคมยอมรับเป็นค่านิยมทางสังคมที่ยกย่องการศึกษาต้องการให้บุตรหลานเป็นเจ้าของคน การประกอบอาชีพเกษตรกรรมลำบาก จะมีผลทำให้นักเรียนได้เรียนต่อในระดับการศึกษาที่สูงขึ้น โอกาสที่ผู้ที่ได้รับการศึกษาสูงขึ้นนั้นจะกลับมาประกอบอาชีพเกษตรกรรมเหมือนกับบิดา มารดา น้อยลง (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2525, หน้า 118)

3. ปัจจัยทางด้านการเมือง

การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ในด้านของอำนาจรัฐได้แพร่กระจายไปสู่ชนบทกว้างขวางขึ้น ปริมาณของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้าไปปฏิบัติการตามโครงการต่าง ๆ มีมากขึ้น ทำให้สถานภาพและบทบาทของผู้นำได้เปลี่ยนจากเดิม บทบาทของผู้นำที่เคยเป็นตัวแทนของชาวบ้าน จะกลายเป็นตัวแทน หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ เนื่องจากการที่อำนาจรัฐเข้าไปติดต่อโดยผ่านผู้นำโดยตรง ทำให้โอกาสที่ผู้นำจะได้รับประโยชน์ส่วนตัวมีมากขึ้นจากตำแหน่งหน้าที่ โดยได้รับการสนับสนุนจากข้าราชการผู้ใหญ่หรือมีสายใยของความสัมพันธ์นอกหมู่บ้าน กับข้าราชการและหรือ พ่อค้าในระดับอำเภอ จังหวัด เป็นต้น (นิติ กสิโกศล, 2527, หน้า 86-87)

สำหรับปัจจัยภายในชุมชนที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมนั้น ประกอบด้วยปัจจัยภายในดังต่อไปนี้คือ

1. ด้านเศรษฐกิจ

1.1 เนื่องจากประชากรที่เพิ่มมากขึ้นในชุมชนและทรัพยากรได้เริ่มจำกัดลง ทำให้ชาวบ้านต้องออกไปทำงานติดต่อกับภายนอกชุมชน จำเป็นต้องหารายได้จากแหล่งอื่น ๆ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2525, หน้า 73-74)

1.2 เมื่อมีการติดต่อระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทมากขึ้นกว่าแต่ก่อน โดยเฉพาะการแพร่กระจายของระบบการค้า จะก่อให้เกิดการสะสมทุนทรัพย์และเนื่องจากแต่ละคนสะสมไม่เท่ากัน จึงก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยอย่างไม่เคยมีมาก่อน รูปแบบของทรัพย์สินที่สำคัญที่สุดคือที่ดิน ดังนั้นแบบแผนการถือครองที่ดินอาจนำไปสู่การแบ่งชนชั้นทางเศรษฐกิจในหมู่บ้าน (นิตี กสิโกศล, 2527, หน้า 55-56)

2. ปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม

2.1 สภาพนิเวศวิทยาของหมู่บ้านมีผลต่ออัตราการปรับปรุงและทิศทางการพัฒนาในด้านอาชีพเกษตรกรรม ทั้งนี้เนื่องจากว่าเมื่อสภาพสิ่งแวดล้อมในด้านภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านได้มีการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น เช่น มีที่ดินทำกินที่อุดมสมบูรณ์ ก็ส่งผลให้มีรายได้มากขึ้น นำรายได้มาปรับปรุงความเป็นอยู่ต่าง ๆ ให้ดีขึ้น (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2525, หน้า 123)

2.2 การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของสังคมเมืองเข้าไปในสังคมชนบท ในเรื่องการยอมรับค่านิยม ปัจเจกบุคคลนิยม ความเชื่อมั่นในตนเองที่ได้ประสบความสำเร็จในชีวิต การงานและสังคม และจากการยอมรับความทันสมัย ย่อมจะทำให้ค่านิยมในสังคมชนบทที่ยกย่องบูชาบรรพบุรุษ ความมีเกียรติ ความภูมิใจในเผ่าพันธุ์ การเชื่อฟังผู้อาวุโส การยึดมั่นในประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ จะเปลี่ยนไปจากเดิม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2532, หน้า 117)

จากแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าว พอสรุปได้ดังนี้คือ เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางพื้นฐานด้านเศรษฐกิจขึ้น จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการดำเนินชีวิต ระบบคุณค่า ระบบความคิดของคนในสังคม หรือถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนใดส่วนหนึ่งในชุมชน ย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนอื่น ๆ ด้วย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงอาจสืบเนื่องมาจากปัจจัยหลายประการ เช่น การแพร่กระจายความเจริญด้านสื่อสารมวลชนจากสังคมเมืองสู่สังคมชนบท รวมถึงการแพร่กระจายความเจริญทางการแพทย์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สิ่งประดิษฐ์คิดค้นใหม่ เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนในสังคม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการปรับตัวของเกษตรกรทางการประกอบอาชีพ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษารายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า มีผู้วิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวของเกษตรกรในด้านการผลิต ความเชื่อ และความสัมพันธ์ดังนี้

เกี่ยวกับการปรับตัวด้านการผลิต สนิท สมัครการ (2525) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยของประเทศไทยกับการผสมกลมกลืนของชนชาติพันธุ์พวน พบว่า การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจ และตลาด การพัฒนาระบบการปกครอง ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในด้านการประกอบอาชีพอย่างอื่นแทนการทำนา เช่น เป็นพ่อค้า นักธุรกิจ ข้าราชการ ช่างฝีมือและนักการเมือง เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านค่านิยม คือ นิยมให้บุตรหลานมี การศึกษาเพิ่มขึ้น ซึ่งจะทำให้ฐานะทางสังคมสูงขึ้นด้วย และค่านิยมของชาวนาที่มีความขยัน หมั่นเพียร มีส่วนช่วยในการเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีชีวิตแบบเมืองมากขึ้น

งานศึกษาวิจัยของ สนิท สมัครการ ได้ศึกษาว่า เมื่ออิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้แผ่ขยายเข้ามาในสังคมหมู่บ้านแล้ว สมาชิกในสังคมจะได้รับผลกระทบการเปลี่ยนแปลงอย่างไร คือ ต้องการจะดูว่าชาวนาชาวไร่เปลี่ยนไปประกอบอาชีพอย่างอื่นมากน้อยเพียงใด โดยเลือกศึกษาเปรียบเทียบชาวนาที่อยู่ใกล้ตัวเมือง กับชาวนาที่อยู่ห่างไกลจากตัวเมืองออกไป จะพบว่าชาวนาที่อยู่ใกล้ตัวเมือง ตัดสินใจเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอย่างอื่นมากกว่าชาวนาที่อยู่ห่างไกลจากตัวเมืองออกไป หรืออาจจะกล่าวได้ว่า ความเป็นสังคมเมืองกับความเป็นสังคมชนบท มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนอาชีพของชาวนา อย่างไรก็ตามการที่ชาวนาจะมีการเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอย่างอื่นหรือไม่นั้น มิได้ขึ้นอยู่กับความเป็นชุมชนแบบเมืองหรือแบบชนบทเท่านั้น แต่ยังต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านอื่น ๆ อีกหลายด้านด้วยกัน ที่จะมาเป็นตัวเอื้ออำนวย หรือเป็นอุปสรรคให้ชาวนาได้มีการเปลี่ยนอาชีพได้หรือไม่ได้

ในด้านความเชื่อ คิงส์ฮิลล์ (Kingshill อ้างใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2532) ไร่วิจัยหมู่บ้านกุ้งแดง จังหวัดเชียงใหม่ ได้พบว่า ผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นทั้งผู้นำในทางศาสนา และผู้นำชุมชนในเวลาเดียวกัน อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตก และการนำเอาวิธีการเกษตรสมัยใหม่มาใช้ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงบางประการ เช่น ความแตกต่างในเรื่องเพศมีมากขึ้น

ความต้องการแรงงานของพวกที่มีฐานะดีเพิ่มมากขึ้น เพราะมีการซื้อที่ดินเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก แต่ในหมู่บ้านไม่มีแรงงานเหลือพอที่จะตอบสนองความต้องการดังกล่าว ทั้งนี้เนื่องจากเกิดการอพยพแรงงานนอกหมู่บ้านไปหาที่ทำกินแห่งใหม่

นอกจากนั้น สุจิตรา ประยูรพิทักษ์ (2520) ได้ศึกษาการปรับตัวในทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนชาวเข่า ผลสรุปในด้านการปรับตัวในทางเศรษฐกิจ ปรากฏว่าได้มีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงมาก และมากกว่าทุก ๆ ด้าน ทั้งนี้เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อผลการดำเนินชีวิตและความคงอยู่ของชาวเข่า

ในการศึกษาเรื่องการปรับตัวในทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ชุมชนชาวเข่าของ สุจิตรา ประยูรพิทักษ์ (2520) ที่ได้สรุปไว้ในด้านการผลิตแล้วนั้น ในด้านความเชื่อก็ได้สรุปไว้เช่นกันว่าการปรับตัวในทางสังคมและวัฒนธรรมได้มีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย เนื่องจากขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชาวเข่า ส่วนใหญ่ยังคงทำหน้าที่สนองความต้องการที่สำคัญบางอย่างให้แก่ชาวเข่าได้อย่างดี การปรับตัวในด้านการศึกษา ได้มีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก เนื่องจากมีปัจจัยเสริมที่มาจากการศึกษา จากศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา การปรับตัวในด้านศาสนา และความเชื่อ มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวน้อยมาก หรือแทบจะไม่มีเปลี่ยนแปลงเลย ทั้งนี้เพราะศาสนาและความเชื่อของชาวเข่ายังคงทำหน้าที่สนองความต้องการส่วนใหญ่ของชาวเข่าได้เป็นอย่างดี

ส่วนในด้านความสัมพันธ์ของครอบครัวและชุมชน จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในชนบท ซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรม แต่เดิมระบบความสัมพันธ์ในการผลิต สมาชิกในครอบครัวมีความใกล้ชิด ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ให้ความสำคัญต่อหัวหน้าครอบครัว แต่ตัวอย่างเหล่านี้ได้เปลี่ยนแปลงไปโดยมีปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ประการแรกคือ ปัจจัยทางด้านความเจริญทางเทคโนโลยี ซึ่งได้แก่ เครื่องทุ่นแรง ใช้แทนแรงงานคนและสัตว์ ทำให้คนมีเวลารว่างพอที่จะไปทำงานนอกบ้าน นอกจากนั้น ระบบการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น ประเพณีลงแขกก็ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นการจ้างแรงงานแทน ทำให้แนวความคิดเกี่ยวกับการทดแทนบุญคุณได้ลดความสำคัญลง ประการที่สองคือ สถาบันครอบครัวไม่สามารถสนองความต้องการของบุคคลในครอบครัวได้ ทำให้สมาชิกในครอบครัวต้องช่วยตนเอง ลักษณะความสัมพันธ์บางอย่างเปลี่ยนไป เช่น อำนาจของพ่อในลักษณะผู้นำครอบครัวลดลง สถานภาพของพ่อและแม่เป็นเพียงศูนย์รวมทางด้านจิตใจของสมาชิกในครอบครัวมากกว่า

กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาลักษณะการปรับตัวของเกษตรกรทางการประกอบอาชีพ ผู้วิจัยได้อาศัยแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการปรับตัวและการกล่อมเกลา และแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้และการถ่ายทอดมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ โดยศึกษาถึงกลไกและองค์ประกอบทางด้านบริบทชุมชน เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการศึกษา มาประกอบการวิจัยตามผังประกอบ ดังแนบ

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

